

Ks. Marek Chmielewski

**GENEZA I ZAŁOŻENIA
LEKSYKONU DUCHOWOŚCI KATOLICKIEJ**

Zasadnicze treści niniejszego wystąpienia zostały już zawarte we Wprowadzeniu do *Leksykonu duchowości katolickiej*¹. Korzystając jednak z tak niecodziennej okazji, jaką jest jego promocja, warto dorzucić kilka istotnych szczegółów.

1. GENEZA LEKSYKONU DUCHOWOŚCI KATOLICKIEJ

Powstanie prezentowanego dziś dzieła zbiorowego pt. *Leksykon duchowości katolickiej* wiąże się ściśle z aktywnością naukową Sekcji Duchowości Teologów Polskich, działającej przy Radzie Naukowej Episkopatu Polski. Obecnie to grono specjalistów w dziedzinie życia duchowego liczy formalnie ponad 250 osób, z czego czynnie zaangażowanych jest prawie połowa członków. W tym gronie jest 6 biskupów, 9 profesorów tytularnych, 6 doktorów habilitowanych i 93 doktorów². Sekcja Duchowości Teologów Polskich powstała podczas V Kongresu Teologów Polskich, który odbył się w KUL w dniach 14-16 IX 1983 roku.

Już wtedy, podczas zebrania założycielskiego uznano za najpilniejsze zadanie opracowanie podręcznika teologii duchowości dla seminariorów duchownych. Zarówno pewne trudności organizacyjne, jak i brak klarownej koncepcji takiego dzieła, sprawiły, że prace nad nim trwały kilka lat. Ostatecznie przyjęto koncepcję syntezy zaproponowaną przez ks. prof. dr. hab. Waleriana Słomkę, ówczesnego przewodniczącego Sekcji. Na tę syntezę złożyły się 22 artykuły opracowane przez 17. autorów. Owocem tych prac była książka pt. *Teologia duchowości katolickiej* (red. W. Słomka, M. Chmielewski, J. Misiurek, A. J. Nowak, RW KUL Lublin 1993, ss. 414). Pomimo wielu usterek formalno-technicznych, dzieło zostało przyjęte z dużym zainteresowaniem, co poświadcza ją zarówno przychylnie recenzje³, jak i szybkie wyczerpanie nakładu liczącego około 2,5 tys. egz.

¹ Zob. *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 9-15.

² Są to dane za rok 2000.

³ Zob. E. Weron, *Czy jest to seminaryjny podręcznik teologii duchowości?*, AK 123(1994), s. 161-164; J. Lewandowski, *Teologia duchowości katolickiej*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 45(1994), s. 433-437.

Wobec niemożności reedycji wspomnianego podręcznika, mówiący te słowa zgłosił pomysł opracowania nowej, obszerniejszej syntezy w postaci słownika duchowości na wzór podobnych dzieł zachodnich, zwłaszcza włoskojęzycznych, z którymi miałem możliwość zapoznania się podczas kilkumiesięcznego pobytu w Rzymie w ramach urlopu habilitacyjnego wiosną 1994 roku. Pomysł ten poddano pod dyskusję podczas zebrania członków Sekcji Duchowości Teologów Polskich, którzy 11 XI 1994 roku uczestniczyli w ogólnopolskim sympozjum nt. *Bóg i człowiek w modlitewnym przeżyciu*, zorganizowanym w KUL. Wówczas powierzono mi jako projektodawcy takiej syntezy opracowanie szczegółowych wytycznych planowanego przedsięwzięcia. Dalszym etapem prac przygotowawczych było sympozjum naukowe teologów duchowości w Zalesiu Górnym koło Warszawy w dniach 21-22 IV 1995 roku, podczas którego omawiano schemat planowanego dzieła i zwrócono uwagę na konieczność pełniejszego uwzględnienia polskiego wkładu w duchowość katolicką⁴. Podstawą do dyskusji były dwa odczyty: *Posoborowe koncepcje teologii duchowości* — ks. dr. M. Chmielewskiego i *Leksykograficzne wymogi przygotowania polskiego słownika duchowości* — ks. prof. dr. hab. Jerzego Misiurka, który opierając się na wieloletnim doświadczeniu pracy w zespole redakcyjnym *Encyklopedii Katolickiej*, udzielił wielu cennych wskazań. Owocem tego sympozjum była decyzja realizacji tego niełatwego przedsięwzięcia, przy czym ciężar odpowiedzialności merytorycznej złożono na barki pracowników ówczesnej Sekcji Teologii Duchowości KUL, a obecnie Instytutu Teologii Duchowości, mnie zaś uczyniono odpowiedzialnym za organizację i koordynację prac redakcyjnych. Zgłoszono także cały szereg sugestii do listy zaproponowanych haseł, w wyniku czego liczyła ona około 930 pozycji. Podzielono je na 15 działów tematycznych, analogicznie do koncepcji przyjętej w książce pt. *Teologia duchowości katolickiej*, będącej w pewnym sensie pierwowzorem podjętego dzieła.

W pierwotnym zamyśle za każdy dział tematyczny mieli odpowiadać wybrani współredaktorzy. Do ich zadań należało zatem znalezienie kompetentnych autorów, zlecenie im opracowania haseł, a następnie merytoryczne ujednoczenie nadesłanych opracowań. W tym celu każdy odpowiedzialny otrzymał specjalny skrypt zawierający wszystkie potrzebne informacje⁵. Szybko jednak okazało się, że taki podział pracy jest nieefektywny. Z konieczności kompetencje współredaktorów przejął

⁴ Zob. M. Chmielewski, *Polski słownik duchowości. (Sprawozdanie z posiedzenia Sekcji Duchowości Teologów Polskich)*, AK 125(1995), s. 280-282.

⁵ Sekcja Duchowości Teologów Polskich, *Leksykon duchowości katolickiej. Materiały pomocnicze do zbiorowego opracowania dzieła*, opr. M. Chmielewski, Lublin 1995, ss. 43.

redaktor naczelny. Należało również zrewidować i zredukować listę haseł. W wielu przypadkach polegało to na połączeniu haseł cząstkowych w większe hasła.

W tym czasie podjęto starania o dofinansowanie badań, niezbędnych dla opracowania niniejszego dzieła. Komitet Badań Naukowych pozytywnie zaopiniował wniosek o grant złożony w lipcu 1999 roku. Umowę na kwotę 49480 zł zawarto dnia 15 V 2000 roku (Nr 0315/H01/2000/18). Ostateczny termin finalizacji prac badawczych oraz druk dzieła wyznaczono na koniec czerwca 2001. Niebawem okazało się, że jest to zbyt krótki czas, jak na rozmiar przygotowywanego dzieła. Aneksem do umowy wydłużono termin realizacji do końca stycznia 2002 roku. Mając skromne, jak na rozmiary takiego przedsięwzięcia, środki finansowe, przystąpiono do jego realizacji. Wykorzystano je w całości głównie na pokrycie kosztów materiałowych, jak również na skromne honoraria dla autorów mających największy udział w tym przedsięwzięciu.

Cały ciężar pracy badawczej, wynikiem której było opracowanie większości haseł *Leksykonu*, wzięli na siebie pracownicy Instytutu Teologii Duchowości KUL, który stał się formalnym podmiotem realizacji tego zadania. Dołączyli do nich inni teologowie duchowości z całej Polski, a także pojedyncze osoby bezpośrednio nie związane z Sekcją Duchowości Teologów Polskich, lecz żywo zainteresowane tą problematyką. W sumie 87. autorów opracowało 433 hasła.

Kolejną trudność stanowiło znalezienie wydawcy, który byłby w stanie podjąć się edycji tak dużego dzieła, liczącego 988 stron w formacie B 5. Ponieważ wstępne rozmowy z nieistniejącą już Redakcją Wydawnictw KUL nie przyniosły oczekiwanych rezultatów, zwróciłem się z propozycją do Wydawnictwa „M”, które dużo wcześniej zgłaszało żywe zainteresowanie wydaniem takiego dzieła. O sprawności organizacyjnej i rzetelności tego Wydawnictwa świadczy fakt, że cały proces edytorski trwał niespełna jeden miesiąc, przy czym Wydawnictwu dostarczono gotowy skład *Leksykonu*, przygotowany przeze mnie. Pierwsze jego egzemplarze zeszły z maszyn drukarskich w ostatnich dniach stycznia br.

2. METODOLOGICZNE ZAŁOŻENIA LEKSYKONU

Treść prezentowanego dzieła nie jest efektem przypadku, lecz konsekwentnej realizacji przyjętych założeń metodologicznych, wypracowanych zarówno podczas plenarnych zebrań Sekcji Duchowości Teologów Polskich, jak i indywidualnych konsultacji, zwłaszcza w gronie pracowników Instytutu Teologii Duchowości KUL.

Choć — jak wspomniano — inspiracją niniejszej syntezy duchowości katolickiej były analogiczne dzieła włoskojęzyczne, to jednak odznacza się ona własnym, oryginalnym stylem, który wyznaczają trzy główne założenia metodologiczne.

Pierwszym i najbardziej podstawowym założeniem jest położenie mocnego akcentu na to co polskie w katolickiej teologii duchowości. Chodzi bowiem o to, aby w perspektywie jednoczącej się Europy i coraz powszechniejszej wymiany kulturalnej, zdać sobie sprawę z własnej tożsamości i z tego, że Polska jako naród o mocnych korzeniach chrześcijańskich wraz z Kościołem katolickim, nie tylko czerpała z kulturowego dziedzictwa europejskiego, ale zawsze twórczo uczestniczyła w jego tworzeniu. Dodatkową racją uzasadniającą to założenie jest fakt, że w zachodnich syntezach historii i teologii duchowości próżno byłoby szukać rzetelnych informacji odnośnie do Polski. Należało zatem uwzględnić szereg nowych i oryginalnych haseł: a) oddających specyfikę polskiej duchowości, takich jak na przykład: „*Bogurodzica*”, *Częstochowska Matka Boża*, *Dolina Miłosierdzia*, *Kongresy Miłosierdzia Bożego*, *Mariawityzm*, *Papieskie pielgrzymki do Polski*, *Polska duchowość*, *Polska szkoła duchowości*; b) prezentujących typowo polskie ruchy, jak: *Ruch Światło-Życie*, „*Domowy Kościół*” czy *Ruch Czcieli Miłosierdzia Bożego*, *Ruch Rodzin Nazaretańskich*; c) a także promujących polskie ośrodki myśli teologicznoduchowej: *Instytut Teologii Duchowości KUL*, *Prymasowski Instytut Życia Wewnętrznego*, *Sekcja Duchowości Teologów Polskich*, *Sekcja Teologii Duchowości UKSW* i inne. Również w pozostałych hasłach starano się zauważać polskie akcenty. Najbardziej widać to w załączanej do każdego hasła bibliografii, pozwalającej czytelnikowi pogłębić i poszerzyć omawiane zagadnienie. Pod względem merytorycznym polska literatura teologicznoduchowa w niczym nie ustępuje literaturze zachodniej, aczkolwiek jest na ogół mało znana i przez to rzadziej cytowana.

Drugie założenie metodologiczne polega na tym, że ograniczono się do zarysowania klasycznej problematyki teologicznoduchowej, posiadającej liczne opracowania monograficzne, pozostające nierzadko pod zbyt silnym wpływem dogmatyki czy teologii moralnej. Zależało nam więc na tym, aby więcej uwagi poświęcić tym kwestiom z dziedziny duchowości, które są mało znane lub w ogóle dotąd nie podejmowane. Do nich należą m.in.: psychologiczny wymiar życia duchowego, nowe zjawiska i trendy współczesności, a zwłaszcza: ekologia, polityka, globalizacja, postmodernizm, a także niezwykle żywe współcześnie zainteresowanie duchowością dalekowschodnią. Z uwagi na to w *Leksykonie* znalazły się hasła poświęcone religiom Dalekiego Wschodu (*Buddyzm*,

Hinduizm, Joga, Koan, Mantra, Zen). Ich celem jest nie tyle prezentacja obiektywnych wartości religijno-kulturowych, co przede wszystkim troska o właściwe ustosunkowanie się do nich i ewentualne twórcze wykorzystanie ich duchowego bogactwa zgodnie z nauką Kościoła.

Trzecim założeniem metodologicznym prezentowanego dzieła jest mocne osadzenie teologii duchowości na fundamencie Objawienia i najnowszego nauczania Kościoła. Z tego względu niemal w każdym z opracowanych haseł znajdują się liczne odwołania do Pisma świętego, Ojców i Doktorów Kościoła. Nie mogło także zabraknąć pilnego wsłuchiwanie się w głos Kościoła nauczającego. Chodzi tu zwłaszcza o Sobór Watykański II i dokumenty Jana Pawła II, niezwykle bogate w treści teologicznoduchowe. Znalazło to wyraz w kilku hasłach wprost dotyczących jego posługi w Kościele (*Dokumenty papieskie o życiu duchowym, Papieskie pielgrzymki do Polski, Pontyfikat Jana Pawła II*).

Uwzględnienie wymienionych tutaj założeń metodologicznych sprawiło, że wiele haseł, które w pierwotnej postaci miały tylko sygnalizować dany problem, przerodziło się w obszernie traktaty. Tym między innymi należy tłumaczyć dostrzegalną niekiedy dysproporcję pomiędzy poszczególnymi opracowaniami.

Ważnym elementem zawartych w *Leksykonie* treści jest dołączona propozycja schematu wykładu teologii duchowości katolickiej, która może stanowić pewnego rodzaju przewodnik dla indywidualnego studium tej dyscypliny z zastosowaniem prezentowanego dzieła. Redaktor posłużył się tutaj własną koncepcją systematyzacji rozległej problematyki teologicznoduchowej, wypracowaną przy okazji przygotowywania rozprawy habilitacyjnej.

To, czy i na ile *Leksykon duchowości katolickiej* przygotowany w oparciu o przedstawione tutaj założenia metodologiczne spełnia swoje zadanie jako synteza duchowości katolickiej, nie tylko na użytek seminarzystów czy nowicjuszy, ale także szerokiego grona laikatu, okaże się w niedalekiej przyszłości. Dotychczasowe żywe zainteresowanie tym pionierskim i oryginalnym owocem pracy polskich teologów duchowości, pozwala żywić nadzieję, że pomimo pewnych niedoskonałości, wynikających raczej z pośpiechu niż braku kompetencji, spełnia ono swe zadanie, jakim jest przybliżenie teologicznej wiedzy o intymnej relacji Boga do człowieka w procesie jego uświęcenia. Wychodzi ono także na przeciw „powszechnej potrzebie duchowości”, o jakiej wspomina Jan Paweł II w Liście apostoelskim *Novo millennio ineunte* (por. NMI 33).

Ks. Stanisław Urbański

TEOLOGICZNO-DUCHOWA TREŚĆ LEKSYKONU DUCHOWOŚCI KATOLICKIEJ

Nie ulega wątpliwości, że dla współczesnego człowieka pierwszym źródłem informacji okazuje się leksykon, pewna odmiana encyklopedii. Towarzyszy ona człowiekowi już od starożytności (IV w. przed Chr.), a dziś każde z wydawnictw stara się ją wydać. Istnieją leksykony tzw. ogólne, które zawierają informacje z różnych dziedzin wiedzy, oraz specjalistyczne, a więc poświęcone określonej dziedzinie wiedzy, na przykład, teologii duchowości. Publikacja obecnego *Leksykonu* jest dziełem polskich teologów duchowości i znajduje się w tej grupie pozycji książkowych z zakresu teologii duchowości, które bardzo dobrze oddają aktualny stan badań teologii życia duchowego. Innymi słowy, zawiera bogaty materiał teologiczny dotyczący duchowości, która wywarła i wywiera wciąż ogromny wpływ na życie współczesnego człowieka i świata.

1. STRUKTURA TEOLOGICZNA LEKSYKONU

Nakreślenie doktryny współczesnej duchowości chrześcijańskiej jest zamiarem trudnym i z konieczności niekompletnym. Różne doświadczenia, postacie, tendencje szkół i kierunków, różne przejawy duchowej odnowy, wszystko to narażone jest na pragmatyczność z powodu bogatej treści teologicznej. Ocena ta jest też spowodowana sprzecznymi interpretacjami, koncepcjami, często relatywizacją spowodowaną wieloma zainteresowaniami, osobistym doświadczeniem lub odmiennością prądów duchowych. Ta różnorodność i zarazem bogactwo, zmusza do tworzenia nigdy nie zamkniętych syntez. Przykładem jest niniejszy *Leksykon duchowości katolickiej*, pierwszy w Polsce i po raz pierwszy — co należy jeszcze raz podkreślić — opracowany przez teologów duchowości.

Leksykon — mówiąc najbardziej ogólnie — uwzględnia w ramach możliwości tę różnorodność teologicznej interpretacji. Ale też nie jest tylko pewnym rodzajem uporządkowanego zbioru wielości i różnorodności, ponieważ uwzględnia tradycję i współczesność, ewolucję różnych wymiarów doświadczenia mistycznego, związek pomiędzy działaniem łaski Boga a przejawami egzystencji ludzkiej. W ten sposób jest pewną syntezą przyjętą przez autorów, którzy z podstawowych pojęć, wchodzących w całość doktryny duchowości, wydobywają te wartości, które

określają i charakteryzują teologicznoduchową treść duchowości katolickiej. Można powiedzieć, że autorzy rozwinęli refleksję teologiczną zmierzającą do pogłębienia duchowości indywidualnej chrześcijanina oraz wspólnotowej, przeważnie wyrażonej w nowych naukach religijnych oraz pragną się podzielić swoim doświadczeniem intelektualnoduchowym z innymi osobami.

Pojawiający się na polskim rynku wydawniczym *Leksykon duchowości katolickiej* w sposób pionierski, a zarazem bardzo dobrze oddaje ducha katolickiej duchowości, stanowiąc uniwersalną i globalizacyjną pomoc dla rzesz wierzących, którym nie jest obca droga świętości.

Autorzy *Leksykonu*, a właściwie redakcja, treść teologicznoduchową ujęła według alfabetu, umieszczając mniej lub więcej haseł problemowych, ale najbardziej istotnych dla tej treści. Refleksja bowiem nad życiem duchowym człowieka widzianym z perspektywy ontycznej i antropologicznej wskazuje na te płaszczyzny jako najbardziej konieczne w rozwoju świętości. Dlatego autorzy w sposób merytoryczny podają wykładnię pojęć teologii duchowości, które — jak już zaznaczyłem — układają jej syntezę, ożywioną nurtami duchowości, przygotowując współczesnego człowieka do realizacji życia duchowego. Jednocześnie ukazują cały potencjał tajemnicy Boga i człowieka.

Pojawienie się *Leksykonu* jest jakby uwieńczeniem stworzenia teologii duchowości jako nauki i samoistnej dyscypliny teologicznej. Pomijając jej historię powstawania, trzeba stwierdzić, że w krótkim czasie wypracowała drogę duchową, jednocząc doświadczenie kontemplacyjne z teologią łaski i mistyki XIX wieku. Równocześnie na kanwie tradycji przede wszystkim szkoły dominikańskiej, jezuickiej i karmelitańskiej przedstawiciele tych szkół w XIX wieku przygotowali drogę dla opracowań systematycznych dążących do stworzenia tej dyscypliny naukowej. Była to długa droga ewolucji i ewaluacji myśli teologicznej Kościoła, która szła poprzez zakony obok uniwersytetów, której punktem docelowym stała się teologia duchowości. Jako wiedza proponuje studium nad życiem wewnętrznym człowieka jako rzeczywistością dynamiczną dokonującą się na płaszczyźnie relacji Bóg-człowiek. Szczególnie widać tę nadprzyrodzoną rzeczywistość w rozwoju mistyki. Wszystko to czyni ona za pomocą ścisłej metody teologicznej, nie odrywającej życia kontemplacyjnego i mistycznego od „normalnej” drogi duchowej człowieka, ponieważ jest to jedna droga ascezy duchowej, która wyrasta dzięki łasce z życia mistycznego. Jest to droga kontemplacji, aż do miłosnego zjednoczenia z Bogiem. Zatem mistyka i świętość nie przeciwstawiają się sobie, ale idą zawsze razem, wiodąc człowieka drogą duchową, czyli do realizacji celu życia. Rozwinięta wówczas dyskusja przyczyniła się do

naukowego opracowania teologii duchowości, z biegiem czasu doceniającej aspekt psychologiczny.

Ten nurt jedności bardzo mocno widać w *Leksykonie*, ponieważ pozwala on, wychodząc od konkretnego fenomenu świętych, odkryć jej tożsamość, a zarazem potrzebę weryfikacji pomiędzy teologią duchowości a naukami humanistycznymi, szczególnie filologią badającą prozę i poezję mistyczną. Uwidacznia się więc refleksja nad doświadczeniem kontemplacyjnym.

W kontekście tej jedności zauważamy już nowe pojęcia, jak: *Doświadczenie*, *Dialogowość*, *Materializm*, *Homo novus*, *Solidarność*, *Wolność*, które podkreślają teologię duchowości jako naukę autonomiczną o charakterze bardziej antropologicznym i egzystencjalnym. Myśl teologicznoduchowa idzie w kierunku doświadczenia codziennej egzystencji w obecności Boga, w Jego zażyłości, czyniąc to doświadczenie formalnym przedmiotem badań.

Niniejszy *Leksykon* powstał kilkadziesiąt lat po Soborze Watykańskim II, dlatego w treści teologicznoduchowej znajdują się hasła odzwierciedlające odnowę Kościoła zachodzącą w głębi sumień ludzkich (*Nawrócenie — Świętość*, *Sumienie — Grzech*, *Opętanie — Sakrament*, *Ciało — Łaska*, *Praca — Zjednoczenie* itd.). Oczywiście, że w kontekście tej nowej wizji pojawia się kilka cech charakterystycznych kładących nacisk na Słowo Boże — Ewangelię (*Duchowość biblijna*), które jest źródłem i celem życia duchowego, i *chrystoformizację*, która staje się bazą tegoż życia duchowego. Nie ma bowiem życia wewnętrznego bez przejścia przez Krzyż Jezusa. Dynamizm Bożego misterium aktualizuje się i postępuje w historii w kierunku celu, który Bóg nakreślił przez krzyż. Rzeczywistość ta kontynuowana jest w Kościele przez życie sakramentalne. Jest w centrum życia teologicznego i pneumatologicznego, powinna zatem wcielać się każdego dnia w codzienne życie przez wysiłek ascetyczno-duchowy każdego chrześcijanina. Stąd m.in. hasła: *Asceza*, *Lenistwo duchowe*, *Rozwój wewnętrzny* czy *Polityka*, *Pycha*, *Pokora*, *Świat* czy *Męczeństwo* itd. Równocześnie w rozumieniu soborowym chrystoformizacja oznacza nieutożsamienie się ze światem, ale komuniję z ubogimi. Chodzi o to, aby z tego ludu, który nie został zaproszony na ucztę, narodził się nowy Kościół.

Szczególne miejsce w teologicznoduchowej myśli *Leksykonu* zajmuje działanie Ducha Świętego. Misterium Trzeciej Osoby Boskiej objawia się jako rzeczywistość permanentna, która ożywia poszczególnego chrześcijanina. Dlatego charyzmat i Kościół harmonizują się w działaniu, Duch Święty wzbogaca bowiem życie duchowe zarówno Kościoła, jak i człowieka. Charyzmatów zatem nie traktuje się jako faktu para-

eklezyjalnego, lecz jako owoc hojności Ducha i wybrania, które może być jedynie traktowane jako dawanie siebie i służba. Stąd też mamy przedstawioną w *Leksykonie* duchowość różnych ruchów charyzmatycznych, duchowość kapłańską i zakonną, powszechne powołanie wiernych. Działanie Ducha Świętego łączy się z rozwojem życia wiary jako daru. W tym aspekcie wiara stanowi dar, aby chrześcijanin mógł wzrastać w poznaniu i jedności z Bogiem, aż do pełnego uczestnictwa w Jego Boskim życiu. Profetyczna funkcja Ducha Świętego uświadamia zaś, że życie doczesne jest początkiem życia wiecznego, dlatego stwarza duchowy dynamizm wobec czasu i historii. Ta pneumatologiczna perspektywa ostatecznie prowadzi do najważniejszej prawdy w życiu duchowym — do misterium Boga Trójjedynego, dającego nam odróżnienie duchowości katolickiej od innych religii.

W *Leksykonie* zauważa się zwrócenie uwagi na duchowość laikatu. Ludzie świeccy pośród rzeczywistości ziemskiej przeżywają własne życie duchowe, uświęcając się w pracy, w rodzinie, w polityce itd. Motorem tej duchowości jest miłość, mająca źródło w chrzcie świętym, czerpiąc z niego autentyczną siłę do świadectwa wiary. W ten sposób *Leksykon* ukazuje duchowość jako przestrzeń doświadczenia wszystkich wierzących, którzy pragną w aktualnym czasie świadczyć o Bogu i żyć z Nim w przyjaźni. Tak rozumiana duchowość znalazła swoje odzwierciedlenie w różnych ruchach religijnych związanych z jakimś nurtem myśli czy z jakimś mistrzem duchowym. Powyższym ruchom *Leksykon* poświęca wiele miejsca. Omawia między innymi ruch Pomocników Matki Kościoła, Neokatechumenat, Ruch dla Lepszego Świata, Ruch Rodzin Nazaretańskich, Sodalicje Mariańskie, Ruch Czcieli Miłosierdzia Bożego, Legion Maryi. Są więc w nim wymienione zarówno ruchy Kościoła powszechnego, jak i czysto polskie. Wszystkie służą pogłębieniu życia duchowego świeckich oraz łączą potrzebę kontemplacji i walki duchowej, doświadczenia i transcendencji. Zasadniczo wyrażają doświadczenie, które trzeba uczynić żywym. Można powiedzieć, że duchowość tych ruchów pragnie aktualizować to, czego współczesna teologia uczy. Chce uczynić miłość przedmiotem radykalizmu ewangelicznego i zjednoczenia z Bogiem, dlatego często w duchowości tych ruchów występuje droga doświadczenia duchowego i modlitwy, potrzeba pustyni swego wnętrza i życia liturgicznego. Oceniając jednak ogólnie, fakt istnienia w Kościele tych zjawisk oznacza prawdziwą odnowę życia duchowego.

Ponadto *Leksykon* prezentuje nowoczesną myśl duchowości kapłańskiej i zakonnej. Pojawia się ona na skutek zmiany metody oraz perspektyw apostołskich w obecnym świecie. W metodzie przeżyciowej zawiera się to wszystko, co wyraża upodobanie się prezbitera do Chry-

stusa Głowy, Oblubieńca i Pasterza Kościoła. Właśnie identyfikowanie się z kapłaństwem Chrystusa, odwzorowywanie w sobie Jego pragnień, czynów i postaw oraz pozostawanie z Nim w ścisłej komunii stanowi najbardziej autentyczność współczesnego kapłana. Taką identyfikację kapłan osiąga przez poznawanie Chrystusa w wierze i doświadczenie Go w łasce miłości, a także przez naśladowanie Jego cnót i postaw. Tylko identyfikacja uzdalnia do owocnej posługi nauczania, uświęcania i rządzenia. Przejawem takiej postawy jest wewnętrzny dialog kapłana z Bogiem, prowadzony w prawdzie i miłości, a także uległość Duchowi Świętemu.

Podobne myśli dotyczą duchowości zakonnej, w której szczególnie odznacza się radykalizm ewangeliczny, czyli życie w duchu ewangelicznym posłuszeństwa, czystości i ubóstwa. Życie zakonne jest szczególnym darem Bożym, uzdatniającym do radykalnego wypełniania zobowiązań chrzcielnych. Ten zamiar wyłącznego poświęcenia się Bogu znajduje swój najbardziej skuteczny wyraz w zobowiązaniu się do zachowywania rad ewangelicznych. Od strony wewnętrznej przeżycia istotnym elementem życia zakonnego jest dobrowolna ofiara, złożona z siebie Bogu. Ofiara ta jest całkowitym i wyłącznym oddaniem się Bogu, które żąda oderwania od stworzeń oraz rezygnacji ze wszystkich osobistych skłonności w dążeniu do osobistej świętości. Wszystkie te elementy zostały zawarte w opracowanych hasłach, a także znalazły się u podstaw powstałych instytucji świeckich.

W nurcie teologicznoduchowej myśli *Leksykonu* odkrywamy również tradycyjne szkoły duchowości Kościoła powszechnego z uwzględnieniem polskich szkół duchowości tysiącletniej tradycji. Możemy też wymienić duchowość maryjną i misyjną, niektóre elementy z duchowości Dalekiego Wschodu, rolę humoru w życiu duchowym itd.

2. WSPÓŁCZESNA DUCHOWOŚĆ W LEKSYKONIE

Pomijając omówienie dalszych struktur blokowych *Leksykonu*, trzeba jeszcze zwrócić uwagę na te elementy treści haseł, które wyrażają ujęcie duchowości w świetle najnowszych badań i nauczania Kościoła, ponieważ współczesny człowiek czuje potrzebę orientacji i rozeznania w obecnej sytuacji, aby mógł przeżywać ją świadomie i w jedności z Jezusem. Możemy więc powiedzieć, że dzisiejszą duchowość trzeba określić jako personalistyczną, zaangażowaną w doczesność. Treści haseł mocno podkreślają integrację wartości ziemskich w ideale świętości, adaptację duchowości do różnych kondycji życia, o czym była mowa nieco wyżej.

Dowartościowują duchowość pracy, wyzwolenia, apostołatu, wolnego czasu, sportu itd. Ukazują jej wartość akulturową i inkulturową, ewangeliczną, czyli odrzucającą indywidualizm na rzecz życia braterskiego, komunii ludzkiej, szeroko otwartej na ducha misyjnego Kościoła, na ekumenizm i dialog z religiami niechrześcijańskimi.

Obok tych czynników o charakterze zewnętrznym, duchowość współczesna ujęta jest przez autorów również przez wymiar sytuacji wewnętrznej człowieka. Akcent położony jest na antropologię w rozszerzeniu jej na problematykę egzystencjalną, uzewnętrzniając ją i podnosząc do poziomu łaski. Akcent postawiony jest na to, co „ludzkie” i co „boskie”. Dlatego taka postawa czyni duchowość zdolną do autentyczności, realizowaną przez współczesnego człowieka. Człowiek duchowy, nawrócony, przemieniony żyje bowiem w głębi swego jestestwa misterium Chrystusa. Jako duchowość ewangeliczna i chrystocentryczna, a przy tym duchowość doświadczenia Boga (*Mistagogia*) pojawia się również duchowość kobiety (*Kapłaństwo kobiet*). Jest ona także typowa dla postawy mistyka, ponieważ wyraża postawę przyjmowania tego, co Boże, aby osiągnąć dojrzałość własnego człowieczeństwa w Chrystusie i z Nim mistyczna jedność.

Idąc tym tokiem rozumowania autorzy hasel dochodzą do wyrażania Boga jako Ojca i jako obecnego w Trójcy Świętej. Ojcostwo Boga i Jego Trójjedność nie mówią tylko o panowaniu Boga w historii, ale o naśladowaniu Jezusa, które jest zawsze aktualne. Rodzi się zatem teologia duchowości narracyjnej, czyli teologii biograficznej, hagiografii, autobiografii duchowej lub teologii kontekstualnej, pozwalającej nadać kształt ewangeliczny społeczeństwu obecnemu, a zarazem zachowującej wierność temu, co specyficzne dla Kościoła i dla Chrystusa. Rodzi się więc świadomość Kościoła jako tego, który świadczy o Bogu żywym i obecnym w głębi człowieka oraz w życiu ludzkości (hasła: *Chwila obecna*, *Consecratio mundi*). Ten rodzaj duchowego kierunku prowadzi też do teologii polityki, u podłoża której powinien leżeć osąd nad historycznym działaniem i dobrem wspólnym ludzi. Osąd ten ma bazę kontemplacyjnego i misyjnego poszukiwania wartości w polityce, kulturze, mass mediach, rodzinie, w gospodarce itp.

Inkarnacyjna duchowość stała się przyczyną poszukiwania oryginalności i nowatorstwa na płaszczyźnie biblijnej, liturgicznej, patrystycznej, ekumenicznej, misyjnej oraz przyczyną odwołania się do psychologii, psychoanalizy, pedagogiki, ekologii. To ostatnie odwołanie się do nauk humanistycznych — czego są świadomi autorzy — może nieść niebezpieczeństwo posługiwania się tymi dyscyplinami bez ich precyzyjnego poznania i określenia. Autorzy będąc tego świadomi, uważają,

że każda duchowość naznaczona jest aktualną sytuacją kulturową, socjo-polityczną, socjo-eklezyjalną, odczytaną w świetle Magisterium (*Psychologia eklezyjalna*).

Obecna epoka wykazuje duże zainteresowanie duchowością. To zainteresowanie nie jest tylko właściwością społeczeństwa polskiego. To samo zjawisko obserwujemy na całym świecie. W społeczeństwach bogatych coraz więcej ludzi zwraca się ku wartościom duchowym. Wartości hedonistyczne i użytkowe nie wystarczają im. Poszukują nowych środków i form swojej religijności. Powrót do utraconych wartości i kształtowanie nowych form życia duchowego jest procesem długim i niełatwym. To nie pierwszy raz w historii ludzkości najbardziej świadome jednostki dochodzą do przekonania, że bez tych wartości nie można prowadzić wewnętrznego życia. Chrześcijaństwo chcąc je zrozumieć dołożyło do nich cnoty teologiczne: wiarę, nadzieję i miłość, a Rewolucja Francuska: wolność, równość i braterstwo. Dzisiaj dorzuca się do nich — jak piszą autorzy — godność osoby ludzkiej, godność dziecka Bożego, solidarność, pokój. Wartości te kształtują ludzi wierzących w postawie kontemplatywnej, solidarnej, mocno zakotwiczonej w Ewangelii, zjednoczonej z Kościołem katolickim. Jest to przejaw nowego samookreślenia własnej tożsamości duchowej chrześcijanina w nowoczesnym świecie, w nowej kulturze (hasła: *Kultura, Świat, Rzeczywistości ziemskie*).

Problem tożsamości duchowej jest obecnie bardzo aktualny i wiąże się ściśle z procesem globalizacji. Wszyscy sobie uświadamiają, że procesy globalizacyjne są nieuniknione, i jeżeli ktoś chce nadal istnieć ze swoją duchowością, to musi ją sobie pełniej uświadomić i ją świadomie kształtować. Najlepszą obroną przed osłabieniem własnej osobowości wskutek procesu globalizacji, jest lepsza znajomość teologii duchowości, umiłowanie tego, co wypływa i rozwija życie duchowe człowieka w kontekście dziedzictwa kulturowego i tradycji religijnej w nowych uwarunkowaniach. Lepsza znajomość teologii duchowości, chociażby w tym zarysie w *Leksykonie*, stanów przeżyć ducha, kształtowanie dojrzałości osobowo-duchowej, wyrastającej z tradycji szkół duchowości jest obroną przed zalewem obcych wartości i osłabieniem przez nie autentycznego życia duchowego. Procesy globalizacji staną się wówczas drogą do rozwoju życia duchowego i ascezy, modlitwy i walki z szatanem (*Opętanie*). Należy o tym mówić i uświadamiać, ale w sposób twórczy, wskazując na możliwości rozwoju osobistej świętości w zakresie różnych sekt i wyznań. Trzeba szukać nowych środków wyrazu naszej duchowości tzn. głębszej, mistycznej więzi z Bogiem i z bliźnimi. Nowy styl życia duchownego, jaki proponują różne wspólnoty religijne, dotyczy tej wię-

zi, a dzisiaj jeszcze bardziej z biednymi, bezrobotnymi, wyzyskiwanymi ekonomicznie (duchowość biednych).

Wszystkie te cechy współczesnej duchowości znalazły swoje miejsce w treści poszczególnych haseł. Autorzy wiedzą bowiem, że to głównie w Europie, a więc i w Polsce, kształtowała się uniwersalna duchowość chrześcijańska przeniknięta Chrystusowym orędziem zbawczym skierowanym do wszystkich ludzi (misyjność Kościoła) w świetle relacji między wiarą a kulturą, sztuką i religią. W tak rozumianej duchowości nie ma miejsca na propagowaną „religię wolności”, która nie jest tolerancyjna wobec tradycji duchowej chrześcijaństwa. Nie przyjmuje ona wartości chrześcijańskich, uważając swój światopogląd za jedynie słuszny kierunek rozwoju świata współczesnego. Dlatego danie polskiemu czytelnikowi kompendium wiedzy z zakresu teologii duchowości przyczynić się może do pogłębienia życia duchowego i stanowić prawidłową alternatywę przeciw synkretyzmowi duchowemu (New Age).

Być może, że w świecie globalizacji duchowość chrześcijanina włączona w nową rzeczywistość historii będzie duchowością wyjścia ku nowej rzeczywistości, duchowością migracji i pielgrzymowania, aby wcielić Boże przesłanie w zawsze zmieniające się warunki historyczne (*Papieskie pielgrzymki*). Wszystko to zaczyna sprzyjać dowartościowaniu duchowości. Widzimy to szczególnie w hasłach dotyczących kryzysu i doskonałości, które dotykając egzystencji człowieka, otwierają go na Boga i na przyjęcie takich wartości, jak kreatywność, spontaniczność i dyspozycyjność. W ten sposób rodzi się „nowy spirytualizm”, prowadzący do syntetycznych rozważań oraz globalnych ocen w sektorze duchowości. Oczywiście, że zawsze będą kontemplatycy, inkarnacjoniści i eschatolodzy, entuzjaści i zimni racjoniści. Całość jednak elementów charakterystycznych dla tej duchowości obejmuje nowa eklezjalność (*Kościół*), będąca ostatecznym kryterium dla jej autentyczności. W przeciwnym przypadku przeważa praktyczny ateizm, czy tzw. ateizm eklezjalny.

W nurcie teologiczno-duchowej myśli haseł zauważa się silne zwrócenie uwagi autorów na odnowę życia modlitwy. Może mniej słyzy się o modlitwie prośby, a bardziej preferuje się medytację, modlitwę Jezusa i kontemplację oraz inne formy pobożności i mistyki. Odzwierciedlają one pragnienie doświadczenia modlitwy, czego wyrazem są różne ośrodki i nurty modlitewne (*Kółka Różańcowe, Żywy Różaniec, Droga Krzyżowa, Mantra*). Rozwijanie modlitwy poprzez nowe techniki i medytację ciała przybliżyło duchowość chrześcijańską do duchowości wschodniej (*Zen, Ćwiczenia duchowości, Ćwiczenia pobożności, Joga, Koan*).

Trzeba jeszcze zaznaczyć, że docenienie „cielesności”, czyli aspektu przeżycia w jego konkretności, wiedzie do tzw. duchowości kosmoteandrycznej, która łączy kosmos, Boga i człowieka, podjęta przez nurty ekologiczne. Jest to duchowość, która zyskuje nową jakość poprzez zanurzenie ewolucyjności sytuacji i pojawienie się wciąż nowych problemów, broniąca przed neognozą.

Leksykon duchowości katolickiej stanowi pomoc dla tych ludzi wierzących, którzy pragną w syntetyczny, krótki sposób „dotknąć” duchowości, niejako się z nią zapoznać, by przybliżyć sobie podstawowe aspekty duchowości potrzebne dla jej rozwoju. Dlatego człowiek musi odkryć wewnętrzny wymiar własnego życia, dla stworzenia równowagi pomiędzy światem nadprzyrodzonym a urzeczywistnieniem się w doczesności. Prezentowane dzieło jest też „podręcznikiem” dla wszystkich, w taki czy inny sposób, korzystających z syntez duchowych odtwarzanych na nowo, przekazywanych poprzez komunikację społeczną.